

- Просвещение. 1991. – 144 с.
3. Рогов Е.И. Настольная книга практического психолога: Учеб. пособие: В 2 кн.. – М.: ВЛАДОС-ПРЕСС. 2001. Кн. 1. Система работы психолога с детьми разного возраста. – 384 с.

Надійшла до редакції 27.11.2004р.

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ УЗАГАЛЬНЕНОГО ОБРАЗУ СИТУАЦІЇ

Пліско В.І.

Національна академія внутрішніх справ України

Анотація. Дослідження спрямовано на пошук науково обгрунтованої методики формування у співробітників правоохоронних органів спеціальних якостей, які сприяють розв'язанню конфліктних ситуацій.

Ключові слова: професійні якості, конфліктні ситуації.

Аннотация. Плиско В.И. Методика формирования обобщенного образа ситуации. Исследование направлено на поиск научно обоснованной методики формирования у сотрудников правоохранительных органов специальных качеств, которые способствуют разрешению конфликтных ситуаций.

Ключевые слова: профессиональные качества, конфликтные ситуации.

Annotation. Plisko V.I. Procedure of shaping of a generalized image of a situation. Research made by the author is directed on creation of a technique of formation at employees of law enforcement bodies of the special qualities.

Key words: special qualities, dangerous situations.

Постановка проблеми. Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науково-педагогічний пошук, спрямований на вдосконалення системи підготовки, переконливо свідчить, що існують значні резерви, які слід активно використовувати в умовах навчально-виховної практики. До таких резервів належить дидактичне забезпечення навчально-тренувального процесу в системі підготовки співробітників органів внутрішніх справ. Основні резерви підвищення ефективності і надійності діяльності лежать на шляху розробки науково обгрунтованих методів оптимізації стану та діяльності відносно конкретних екстремальних умов їх реалізації.

В педагогічних дослідженнях ставлення до розуміння образу сприйняття як первинного елементу, на базі якого складаються наші уявлення про дійсність, є ще недостатнім. Фактично образ сприйняття, узятий сам по собі, з точки зору психологів є утворенням, що не може орієнтувати жодної дії, руху або вчинку. На думку спеціалістів орієнтує не образ, а внесок цього образу в суб'єктивну картину світу [2]. Головна функція образу – це ще в процесі сприйняття народжувати гіпотези, припущення, очікування, на підставі яких надалі відбувається структуру-

вання нового почуттєвого враження. Побудова образу ситуації в такий спосіб є актуалізацією тієї чи іншої частини вже наявного образу, і лише потім здійснюється процес уточнення, виправлення, збагачення існуючої картини подій.

У психології проблема образу належить до ряду фундаментальних. Вивчення формування образу навколишньої дійсності у свідомості людини, її функцій у поведінці і діяльності, її мозкових механізмів має винятково велике значення. Розробка цієї проблеми не менш важлива і для вивчення процесів ухвалення рішення, особливо коли мова йде про психологічне забезпечення, проектування його діяльності. Велика увага цій проблемі приділялася в працях засновника вітчизняної психології І.М.Сеченова: "Відчуття і сприйняття як вихідні форми зворотного зображення виникають при безпосередньому впливі предметів і явищ об'єктивної дійсності на органи почуттів" [4]. У тих випадках, коли ситуація змінюється, виникають неузгодженості щодо сформованого стереотипу, це неминуче приводить до перекручування просторового образу. Потрібна спеціальна цілеспрямована діяльність, свідомий контроль виникаючих образів, формування нового функціонального органу (стереотипу) у процесі навчання і тренування.

Аналіз навчального процесу зі спеціальної та фізичної підготовки й таких ситуацій, які закінчувалися не на користь працівників, частково розкрив причинні зв'язки, що зумовлюють такий результат. Насамперед слабкою стороною працівників у зазначених ситуаціях було те, що в процесі навчання недостатня увага приділялася розвитку таких якостей, як вміння приймати правильне рішення, сприймати безпосередньо небезпеку, "схвачувати" образ ситуації, оперативно виконувати вибір дій тощо. Таким чином, всебічне дослідження питання формування цілеспрямованих спеціальних якостей є надзвичайно актуальним.

Робота виконана відповідно до плану НДР Національної академії внутрішніх справ України.

В якості предмета дослідження виступає професійна майстерність співробітників правоохоронних органів у боротьбі з озброєним злочинцем.

Метою дослідження є розробка науково обґрунтованої методики формування професійних якостей працівників правоохоронних органів, яка сприяє позитивному вирішенню наслідків ситуацій у сутичках із озброєним злочинцем.

До завдань дослідження належать вивчення проблемних ситуацій, які приводили до негативних наслідків для працівників під час зіткнення зі злочинцем, а також процесу формування професійних якос-

тей, систематизація професійних якостей, умінь та навичок, які сприяють формуванню готовності до дій в екстремальних умовах, експериментально обґрунтувати й розробити методику формування у працівників правоохоронних органів узагальненого образу ситуації.

Результати дослідження. Категорія “образ”, “вид” походить від німецького “гештальт”. Цим терміном позначають певне цілісне утворення, особливості якого не зводяться до властивостей елементів, з яких воно складається, а є дещо новим, якісно своєрідним. Таке розуміння можна охарактеризувати як послідовнерозташування елементів дій, що складають певне явище. Істотним є саме зв’язок між елементами, який утворює немов би єдиний цілісний об’єкт. Якщо замінити деякі елементи на інші, великих змін і явищі не відбудеться. Його можна впізнати по цілісному утворенню. Такого типу цілісним утворенням дають характеристику психологи-гешталісти (образисти). Дослідники асоціативної психології такий термін вважають невдалим. З їх точки зору для дослідження цілісного явища необхідне пізнання окремих елементів, цеглин, з яких воно будується. Тому вони використовують більш сучасне, яке відповідає поняттю терміна “система”. Цілісний образ має специфічні, притаманні тільки йому риси (на думку психологів-образистів). Звідси поведінка і діяльність людини визначається тим, як вони бачать, розуміють структуру проблемної ситуації. Однак вони не розкривають ті внутрішні процеси, які приводять до формування образу.

Образ є спресованою інформацією, яка несе в собі більше змісту, ніж це можна уявити на перший погляд [1]. Образ пробуджує ланцюгову реакцію асоціативного мислення. З його точки зору необхідно знаходити основний елемент явища, який би показував весь зміст. Використання образних засобів породжує стилістику. Тобто вибудовується конструкція з одного боку, з іншого - образна система змушує активно працювати асоціативне мислення.

Уміння прогнозувати небезпеку залежить від уміння схоплювати образ ситуації, оперативно робити аналіз. Неодноразове, докладне вивчення екстремальних ситуацій (ЕС) дозволяє у практиці службової діяльності розрізняти моменти виникнення критичних ситуацій. Потрапляючи в умови, обстановку, аналогічну чи наближену до тих, про які мали образне уявлення, співробітники здатні прогнозувати виникнення ЕС, небезпеку як за поведінкою підозрюваного, так і по інших ознаках.

Спостереження дозволили розкрити основну сутність поведінки співробітника в ЕС. Характерним є те, що до 90% співробітників не намагалися уявити, як би схематично скласти “образ” виникаючої операції.

Доцільно включати в методику навчання складання образу різних ситуацій. Багаторазове докладне вивчення різних за класифікацією ЕС сприяє розвитку в співробітників швидкості мислення, орієнтованості, оперативності в прийнятті рішень. Використовуваній на практиці метод аналізу ситуації значно підвищує ефективність навчання співробітників, дає можливість побачити дану подію як би з боку, але зі своєю власною думкою, аналізом. Полягає він у наступному: 1) ті, кого навчають, складають спеціальні анкети з докладним і послідовним викладом питань про екстремальну ситуацію, у якій вони побували, чи про яку вони знають, 2) відповідають на питання в анкетах, складених інструктором, 3) викладач дає вступні зведення про екстремальні ситуації. Необхідно докладно викласти її. В усіх варіантах зміст ЕС повинен відбивати основні параметри дій, поведінкові і динамічні характеристики.

Висунуте положення було покладене в основу програми підготовки співробітників експериментальної групи. В якості досліджуваних були дві групи співробітників по 30 чоловік (з урахуванням однорідності служби). Усі досліджувані мали однаковий практичний досвід щодо участі в екстремальних ситуаціях та приблизно однаковий рівень підготовленості. Програма педагогічного експерименту складається із 12 спеціальних занять. Досліджувані контрольної групи отримували інформацію про екстремальні ситуації, яка викладена в стислій формі в газетних виданнях, журналах, оперативних даних, розповідях співробітників, які раніше були учасниками таких подій.

Застосування методу накопичення теоретичного досвіду дозволяє ставити перед тими, хто займається, завдання знайти модульні значення при реконструкції ситуації в повному обсязі, включаючи просторово-часові характеристики дій, компоненти психологічного стану, тактико-підготовчі компоненти процесу мислення, рухової поведінки. На цьому етапі ефективність методики навчання досягається за рахунок підвищення якісних показників виконаних завдань при проведенні навчання в аудиторних умовах. Критеріями ефективності були: час виконання завдання, подібність модельних настанов, показники коефіцієнту детермінації, ступені варіантності. Слід відзначити, що використання даної методики контролю та перевірки знань раніше у системі підготовки не практикувалося і було для досліджуваних експериментальної та контрольної груп новою пізнавальною частиною навчального процесу. Кожний етап навчання включав систему контролю та перевірки знань: 1) порівняння отриманих показників з модельними, 2) терміновий контроль, 3) аналіз, 4) визначення ступеню вподобань основних характеристик змодельованих та реальних ситуацій, 5) з'ясування механізму орган-

ізації спеціальних якостей та їх особливостей у педагогічному процесі треба розглядати таким чином: при виявленні необхідних професійних якостей для конкретного ситуаційного епізоду (дій) слід спиратися на наявність високого ступеня взаємозв'язку між двома – трьома факторами, кількість ознак, їх різновиди. Потім підбираються способи, засоби, розроблюється методика, які дозволяють сформуванню необхідних якостей. Якщо засвоєння вмінь, навичок впливає на зміну показників факторних ознак, то це свідчить про перехід стану співробітника на якісно новий рівень, б) інформування співробітника.

Результати експерименту показують, що контрольна група не може досить чітко “вималювати” образ ситуації. В основному вони характеризують конкретну епізодичну дію. Питання і відповіді складено з розділів: умови й обстановка, у яких виникає ЕС, характер поведінки правопорушника(-ків), характерна риса дій співробітника і правопорушника, результат сутички.

На основі результатів експертних оцінок, аналізу всіх варіантів діяльності співробітника була розроблена методика формування загального образу ситуації із залученням трьох його підобразів. На базі основних складових компонентів виведена закономірність побудови адекватного образу дій в ЕС. Дану проектну ситуацію можна представити в узагальненій формі таким чином:

$$AO = P1 [t1 + t2 + t3] + P2 [R1 - R2] + P3 [t + IX],$$

де P1,2 – достовірність, P3 – прогнозування, t1 – сприйняття небезпеки, t2 – прийняття рішення, t3 – оцінка можливостей, R – обопільний вплив, R1 – сума навичок співробітника, R2 – ступінь агресивності супротивника, IX – інтегральні характеристики тактичних дій співробітника та супротивника.

Розгорнутий вигляд формули показує, що прояв дій в ЕС складається з трьох основних етапів: вибору дій (тобто – P1 [t1 + t2 + t3]), динаміки протидій (P2 [R1 - R2]) та прогнозування (P3 [t + IX]).

Складається образ з факторних ознак, що відбивають початок прояву ситуації, середину і її кінцевий результат. Початковий етап складається з ознак, що характеризують умови обстановки. Наступні етапи розкривають внутрішній процес подій. Що відбувається, включаючи: 1) образ рухових дій, 2) образ, що складається на основі динаміки розвитку самої ситуації, 3) образ щодо результату ситуації.

Визначення вірогідності вибору дій залежить, в свою чергу, від часових рамок трьох основних складових – сприйняття небезпеки, прийняття рішення, оцінки можливостей, що в цілому складають психологі-

чний аспект діяльності. Тому вирішенню цього етапу діяльності можуть сприяти встановлені закономірності між факторними ознаками та розроблені на цій основі моделі формування дій відносно стану співробітника на початку прояву ЕС та методики формування професійних вмінь (якостей) до даних дій з визначенням оптимального часового режиму діяльності.

Визначення вірогідності протидій залежить від кількості навичок (вмінь), які здатні впливати на погашення агресивності супротивника та навпаки. При цьому необхідне врахування динаміки прояву ЕС, умов місцевості, засобів нападу та виду злочину.

Створення моделей формування дій відносно динаміки та умов середовища, в якому проявляється ЕС, засобів нападу, а також розроблені методики формування якостей та вмінь дозволяють вирішити дану задачу.

Визначення вірогідності прогнозування залежить від часу прояву ЕС та розрахункових даних у виконанні тактичних дій співробітника та супротивника. Інтегратором у вирішенні даної задачі можуть бути встановлені закономірності між факторними ознаками відносно наслідку ситуації і на основі їх розроблені моделі формування професійних рухових якостей з використанням традиційних біомеханічних методик.

До образу ситуацій, що побудований на основі функціональних дій протиборчих сторін, належать наступні факторні ознаки: момент безпосереднього зближення з правопорушником, характеристика нападу, рівень і траєкторія ударів, що наносяться, характеристика відтворених пострілів, впливу співробітника, фізичні зусилля в момент контакту із супротивником. Динамічний образ є продовженням стадії розвитку ситуації, тобто результатом прийнятого рішення. Як відзначає П.К.Анохін, “поняття “ПР” з’явилося в процесі розробки різних великих і малих систем, коли стало важливим визначити етап, на якому закінчується формування образу і починається виконання будь-якого акту, тобто можна сказати, система прийняла рішення” [3]. Розвиток процесу знаходиться в залежності від розвитку динаміки ЕС. При цьому можуть виникати додаткові факторні ознаки. Час обмежений і, як правило, рішення приймаються в режимі автоматичного виконання.

До факторів, що впливають на розвиток динаміки ЕС, належать: загальний час прояву ситуації, характер події, що відбувається, поведінка злочинця і використання ним зброї, орієнтованість співробітника в ході виконання дій, фізичні протидії правопорушника, момент першочерговості появи співробітника або супротивника, характеристика пересувань, використання допоміжних засобів, укидів, перешкод.

Образ щодо результату ситуації складають такі фактори: тактичні дії злочинця, тактичні задуми співробітника, наявність впливів, що збивають, наявність слушного моменту, результат зіткнення (зустрічі) із супротивником, аналіз ситуації за кінцевим результатом.

Отже, аналізуючи і класифікуючи факторні ознаки, ми змогли сформуванати узагальнений образ екстремальної ситуації, що складається з таких ланок: 1) образ щодо навколишнього середовища 2) ухвалення рішення, 3) вибір дій, 4) образ поведінкових реакцій, 5) динаміка розвитку ЕС, 6) образ щодо результату ситуації.

Висновки. Таким чином, використання в педагогічному процесі методу накопиченого досвіду дає змогу всім тим, хто навчається, надбати знання і вміння оперативного “схвачувати” образ ЕС. При цьому вміння визначається складанням трьох основних етапів: визначення вірогідності вибору дій, визначення вірогідності протидій, визначення вірогідності прогнозування.

Методика накопиченого теоретичного досвіду дозволяє вийти на модульні значення при реконструкції ситуації в повному обсязі, включаючи просторово-часові характеристики дій.

Розроблений метод сприяє виробленню у співробітників вміння сприймати ситуацію, слідкувати та реагувати на всі її зміни з одночасним виконанням цільової конкретної дії, ставитись відповідально як до самого технічного виконання, так і до “зорового” контролю всієї ситуації.

Подальші дослідження передбачається провести у напрямку вивчення інших проблем виявлення готовності правоохоронців до виконання службових обов’язків під час припинення злочинів.

Література

1. Загданский Е.П. От мысли к образу.- К.: Мистецтво, 1986.- 208 с.
2. Карпов А.В. Психологический анализ процессов принятия решения в деятельности.- Ярославль: Изд-во Ярославского гос. ун-та, 1985.- 38 с.
3. Проблемы принятия решения / Под общ. ред. П.К. Анохина.- М.: Наука, 1976.- 318 с.
4. Сеченов И.М. Избранные философские и психологические произведения.- М.: Госкомиздат, 1947.- 433 с.

Надійшла до редакції 27.11.2004р.

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВЛЕНOSTІ, ФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ Й ОРГАНІЗАЦІЇ УЧБОВО- ТРЕНУВАЛЬНОЇ РОБОТИ ЗІ СТУДЕНТАМИ

Рядинський Л.М.

Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди

Анотація. У даній статті розглянуті деякі проблеми фізичної підготовки і фізичного розвитку студентів. а також особливості організації побудови і прове-